

Tomislav Žigmanov, Novi Sad

Moralno-etički aspekti utemeljenja multikulturalizma kod Willa Kymlicke

1. Važnost i značaj problema

U svojem je, po mnogo čemu inspirativnom djelu suvremeni filozof Will Kymlicka na jedan *cjelovit* i teorijski posve *konzistentan* način, a iz rakursa nosećih idejnih polazišta *liberalne* političko-filozofijske paradigme, temeljno promislio, s jedne strane, pitanje same mogućnosti ostvarenja etnokulturalno određene pravde, a s druge strane, onda i problem *utemeljenja* manjinskih prava u okvirima ove političke doktrine. Kymlicku, naime, prije i iznad svega zanimaju *teorijski* suvisli i *moralno* opravdani odgovori na složena pitanja što ih sobom nosi konkretno *kontekstualiziranje* etnokulturalne različitosti u suvremenima društvima Zapada, a iz vizure koju primarno determinira liberalno političko učenje.

Toga se, po mnogo čemu zahtjevnog, pothvata prihvatio ovaj Kanadčanin, kako i sam svjedoči, ne iz razloga vlastite teorijske znatiželje ili pak pukog htijenja da iskušava suvislost ili održivost liberalne političke teorije, već stoga što se upravo pred njim, u njegovu neposrednom okruženju, *dogadao* predmet njegova teorijskog interesa – etnokulturalna »drama«. U Quebecu se ona, naime, u posljednjim desetljećima XX. stoljeća, vrhunila. Kao što je opće poznato, frankofona je manjina u anglofono većinskoj Kanadi zahtijevala veća prava i bolji položaj za sebe. Time je, čini se, Kymlicka na najbolji način potvrdio svoju privrženost liberalnoj tradiciji – ovdje se, naime, mora počesto računati i na konkretni teorijski angažman glede rješavanja aktualnih problema u nekome društvu.

Pa ipak, ubrzo će se pokazati da za naznačenu problematiku razumijevanja pravednosti u njezinoj etnokulturalnoj dimenziji od značenja nije bio samo Quebec i Kanada. Naime, kraj je XX. stoljeća i drugdje, osobito ovdje u Srednjoj, ali i na Istoku Europe, zatim u centralnoj Aziji te gdjegdje i u Africi, bio snažno obilježen etnokulturalnim prijevora i trvenjima, koje je pratila i vrlo različita praksa njihova rješavanja – od genocida i nasilnog preseljenja onih etnokulturalno različitih a slabijih, preko njihove asimilacije, pa do rješenja koja nekako u sebi uračunavaju i ideju *pravde*. Počesto je, naime, i ovdje ono a takovrsno bilo inicirano, slično kao i u Kanadi, zahtjevima etničkih i nacionalnih manjinskih grupa za svoja prava i vlastiti boljitak.

Na taj su, pak, način postupno pitanja etnokulturalne provenijencije postajala središnjim u mnogim zemljama, a gdjekad čak preuzimala i glavnu ulogu u političkom životu istih, čime je, naravno, stalno rasla frekventnost ali i značenje ovoga problema i u teorijskim diskursima. U njima je respektabilno situirano i Kymlickino djelo – on, naime, tamo slovi kao čovjek koji temeljno i sustavno promišlja naznačenu problematiku i nudi neka od rješenja, koja su teorijski utemeljena u liberalizmu, a nisu moralno-etički pri-

jeporna. Drugim riječima, njegova su ga rješenja kandidirala na mjesto jednog od najutjecajnijih suvremenih liberalnih filozofa koji tematiziraju etnokulturalnu problematiku i položaj etnokulturalnih manjina unutar demokracija na Zapadu, i to s obzirom na zahtjeve što ih nalaže ideja pravednosti.

Naravno, to je i takvo njegovo postignuće bilo moguće stoga što je, kako već naznačismo, Kymlicka svoj teorijski pristup izgradio ne proizvoljno, *ad hoc* ili nekako drukčije, jednostrano ili pristrasno, već je to kod njega učinjeno na jedan, liberalnoj tradiciji posve inherentan, *normativno* dosljedan način. Bitna mu je vodilja, naime, u traganju za rješenjima svakovrsnih etnokulturalnih prijepora u suvremenim društvima bila sljedeća: moraju se naći takva rješenja koja udovoljavaju principu *pravde*, koja u suvremenim društvima sadržavaju i svoj etnokulturalni aspekt. Ujedno, kao uostalom i svaki drugi liberal, htio je vidjeti i to kako onda ovdje sve stoji i s pitanjima liberalnih zapovijesti – individualne slobode, autonomije pojedinca i jednakošću građana – u jednom etnokulturalno pravednom društvu? Što zahtijeva pravda u pogledu jezičnih prava, politike izgradnje identiteta, proglašavanju javnih praznika, podjele vlasti? Kako se u idealno-tipskim, ali i u suvremenim liberalnim demokracijama na Zapadu, udovoljava idealu pravde kada je u pitanju njezin *etnokulturalni* aspekt?¹

Očito ni manjeg i u povijesti ne samo liberalne filozofijske tradicije vjerojatno zatomljenijeg problema, ali ni aktualnije, osobito iz perspektive cijeloga a napose, kako rekosmo, kraja II. tisućljeća i sloma socijalizma, te složenije, isto tako ne samo teorijske i ne samo liberalno-filozofijske zadatke. Jer, ovdje je središnje pitanje ono o možda čak najzatomljenijem – riječ je, naime, o *etnokulturalnim* aspektima pravednosti! Kako u suvremenom društvu osigurati ostvarenje pravde, ali sada ne samo u klasičnom obliku njezina razumijevanja, koje slijedi aristotelovsku liniju *izjednačujućeg* i *diobenog* distribuiranja dobara koja su, kako je predmnijevano, etnokulturalno *neutralna*, već prije svega i u razumijevanju jedne iste takve distribucije dobara, ali koja često imaju i imanentne ne-neutralne etnokulturalne značajke? Drugim riječima, ovdje se polazi od temeljnog uvida da se u suvremenim društvima distribucija dobara, koja imaju upravo etnokulturalne značajke, ne odvija, gotovo u pravilu, po načelima pravednosti.

2. Suvremena država nije etnokulturalno neutralna

Zašto je tomu tako? Zašto *dioba* dobara u danome društvu ne mora biti i nije uopće etnokulturalno *neutralna*, ili a priori *pravedna*? To je jednostavno stoga što ni moderna država nije takva, tj. etnokulturalno neutralna, drži Kymlicka. Drukčije kazano, današnja su društva i države u etnokulturalnom smislu jednostrani u mnogo čemu: od ustroja javnosti pa do distribucije moći. A među ostalim, u tome se skrivaju aspekti nepravednosti u suvremenoj državi, čega su vrsni dokazi brojni *sukobi* u današnjem svijetu koji, barem u inicijalnom dijelu, često imaju upravo za razlog *nepravdu* etnokulturalne provenijencije. Isto tako, ukoliko pak nema otvorenih sukoba glede toga i u vezi s time, često onda susrećemo zalaganja za jezična prava, političko predstavljanje, različite oblike autonomije, primjerenije odgojno-obrazovne programe... onih koji su u brojčanoj manjini i u etnokulturalnom su smislu različiti, a na temelju razloga što postojeća rješenja ne smatraju pravednima.

Nepravde, dakle, takovrsne provenijencije jesu imanentni, sastavni dio su-
vremene države, koja kao etnokulturalna ekskluziva producira etnokul-
turalne nejednakosti, a time i istovrsne nepravde. Sve to, pritom, ima i
snažnu dimenziju povijesnog nasljeđa – nepravde etnokulturalne prove-
nijencije počesto korijene duguju događajima iz povijesti. Pa ipak, libe-
ralna teorija o etnokulturalnoj pravdi, kaže Kymlicka, ima jednu bitno *pro-*
spektivnu dimenziju – primarno je usmjerena prema budućnosti, a temeljni
joj se cilj zrcali u nastojanju da udovolji idealu pravde u njezinu etnokul-
turalnom aspektu. Pritom joj je polazište od aksiomatskog značaja, da je
pravda u jednom multietničkom društvu najuže povezana, osim s univerzal-
nim ljudskim pravima, i s, kako ih Kymlicka naziva, »grupno diferencira-
nim pravima«. Ukupnost, pak, tih zalaganja i zahtjeva koji hoće etnokul-
turalnu pravdu ozbiljiti, supsumiraju se onda u onome što se naziva *ma-*
njinska prava, gdje su na djelu mnogovrsna nastojanja i težnje za postiza-
njem pravde u njezinu etnokulturalnom aspektu. Konkretnija se, pak, ar-
tikulacija i nastojanja oko ostvarenja svega toga onda najčešće imenuju kao
politika *multikulturalizma*.²

Istina, Kymlicka priznaje da kultura ne mora po sebi imati značajku etnič-
koga ili nacionalnog – postoji, naime, i nekoliko drugih kriterija uspostave i
opstojnosti neke osobene kulture. No, on se usredsređuje na pojam »multi-
kulturalizma« koji izrasta iz nacionalnih i etničkih razlika, iz jednostavnog
razloga što se oni danas u suvremenim državama očituju kao uvelike domi-
nantni. Ponavljamo, suvremena je država još u bitnome etnički ili nacional-
no ne-neutralna. To je stoga što raspolaže sa 7 snažnih sredstava ili meha-
nizama u građenju nacije, što joj onda i omogućuje da pulsira i kao nacio-
nalna. Ta su sredstva, prema mišljenju Kymlicke, sljedeća: 1) politika
državljanstva; 2) zakoni o jeziku; 3) obrazovna politika; 4) zapošljavanje u
javnim službama; 5) centralizirana vlast; 6) nacionalni mediji, simboli i
praznici; te 7) vojna služba. Tko raspolaže tim resursima, taj se ne očituje
etnokulturalno i nacionalno neutralno, kategoričan je Kymlicka, te je kao
takav proizvođač nepravdi.

Ovim, pak, sredstvima, ustvrđuje on, raspolažu sve države, a jedina razlika
između njih može biti u načinu, to jest naravi njihove primjene. Drugim
riječima, on razlikuje liberalno i neliberalno građenje nacije, to jest ono
koje generira manju ili veću nepravdu. Glede kriterija za razlikovanje libe-
ralnog od neliberalnog načina građenja nacije, Kymlicka drži da ih ima de-
vet. *Prvi* je sadržan u stupnju prisile koja se koristi da bi se ostvario zajed-
nički nacionalni identitet; *drugi* se kriterij odnosi na dostupnost javnog

1

Premda je Kymlicka o ovim problemima ras-
pravljao na više mjesta, mi smo ovdje kon-
sultirali sljedeće njegove knjige: *Multikultu-
ralno građanstvo – Liberalna teorija manjin-
skih prava*, Centar za multikulturalnost, Novi
Sad 2002.; te *Može li se izvoziti liberalni plu-
ralizam? Zapadna politička teorija i etnički
odnosi u Istočnoj Evropi*, Beogradski centar
za ljudska prava, Beograd 2002.

2

Istina, Kymlicka eksplicite ne daje neku je-
dinstvenu odredbu multikulturalizma. Pa ipak,
ona se u njega može na temelju više implicit-
nih iskazanih značajki ovako odrediti: ukup-

nost nastojanja državnih ili političkih vlasti
na planu *priznavanja* identiteta etnokultural-
nih grupa u sferama javnosti, te različitih ak-
tivnosti na *prilagodavanju* postojećih kultur-
nih razlika i uspostave etnokulturalne pra-
vednosti u danome društvu. Pritom svi ti pro-
cesi moraju se jasno artikulirati i u polju jav-
nosti – to jest, moraju biti sastavni dio u pro-
cesu ustroja ne samo osobnog identiteta po-
jedince već i političkog života u zajednici.
Dakako, normativni okvir jednog takvog na-
stojanja mora biti apsolutno *moralno* ispra-
van – nema tako, prema Kymlicki, mjesta za
apartheid kao rješenje svojstveno multikul-
turalizmu!

prostora – javni je prostor u liberalnoj državi ograničen, a prostor privatnog mnogo je razudjeniji; *treće*, liberalne države teže zabranjuju oblike govora i prakse koje stoje u suprotnosti spram privilegiranog obrasca; *četvrto*, liberalne države češće na otvoreniji način konstituiraju nacionalnu zajednicu; *peto*, u istima je na djelu uži koncept nacionalnog identiteta; *šesto*, u liberalnim državama teško se i rijetko nacija promovira u najveću vrijednost; *sedmo*, one su u većoj mjeri kozmopolitske određene; *osmo*, manje inzistiraju na ekskluzivističkom razumijevanju nacionalnog identiteta; i, posljednje, *deveto*, u liberalnim se državama priznaje i u javnosti daje prostor i drugim nacionalnim identitetima za očitovanje.³

U državama, pak, koje nisu nacionalno homogene, a ukoliko hoće biti u etnokulturalnom smislu pravedne, utoliko, drži Kymlicka, iste moraju i oni u brojčanoj manjini, a etnokulturalno različitim, dati na »raspolaganje gotovo ista sredstva građenja nacija kao i većinski narod, *podložna istim ograničenjima*, a koja uključuju poštovanje prava (unutrašnjih) manjina«. ⁴ U tom nam se smislu čini značajnim sljedeće Kymlickino upozorenje: etnokulturalni se zahtjevi manjina ponajbolje mogu razumjeti kao izravni odgovor na većinski program građenja nacije.

»Zahtjevi svake od ovih zajednica mogu se promatrati kao utvrđivanje nepravdi što ih je većinsko građenje nacije njima nanijelo ili moglo nanijeti, te kao određivanje uvjeta pod kojima bi većinsko građenje nacije prestalo biti nepravedno.«⁵

Kymlicka nadalje tvrdi da Zapadne države danas, a iz temeljnog razloga što nalaže ostvarenje etnokulturalne pravde, nastoje pružiti upravo liberalni obrazac građenja nacije svojim građanima, koji, da bi uopće bio takav (naime, liberalan) mora kod većine nužno biti ograničen manjinskim pravima. U suprotnom, na djelu je nepravda, koja se nanosi uz represiju, bilo rafiniranu ili pak onu brutalnu!⁶

Istina, liberalna tradicija, priznaje Kymlicka, nije skoro uopće tematizirala liberalne postulate u kontekstu etnokulturalne problematike; recimo pitanje, kakva je veza između jednakosti i manjinskih prava? Pa ipak, kaže on, premda *previdana*, to nisu nimalo naivna pitanja, jer moderna multinacionalna država može, a to često i čini, privilegirati većinsku naciju

»... u određenim bitnim vidovima – na primjer, u povlačenju unutrašnjih granica; jeziku u školama, sudskim i vladinim službama; izboru državnih praznika; podjeli zakonodavnih nadležnosti između centralnih i lokalnih vlasti.«⁷

A na taj se način producira i *nepravda*. Očito postaje mnogo jasnijim o čemu se ovdje radi. Odgovor na pitanje, što je to što nacionalne i etničke manjine⁸ mobilizira u svojim, često po svemu i radikalnim nastojanjima – sadržan je u njihovu osjećanju nepravde. A kakav odgovor na ovaj problem onda treba dati jedan, na liberalizmu utemeljen pristup koji je i moralno neprijeporan? Naravno, uklanjanje *razloga* nepravde. U tom je smislu onda i razumljiva sljedeća Kymlickina intencija: on pokušava utemeljiti tvrdnju da su određena manjinska prava, kao glavni moment u otklanjanju etnokulturalne nepravde – što ju na različite načine producira većinska kultura u društvu – bitno *neprotivurječna* s temeljnom vrijednošću liberalizma: individualnom slobodom i autonomijom pojedinca. Naime, tvrdi Kymlicka, individualna je sloboda »povezana na bitan način s pripadanjem nacionalnoj grupi«. ⁹

Naravno, ovo i ovakvo stajalište umnogome revidira razumijevanje i određenja ostalih klasičnih liberalnih vrijednosti (pravde, jednakosti...) – *isti se*,

naime, moraju promatrati kao uvelike ovisni o konkretnom socijalnom okruženju u kojemu se ostvaruju: suvremene države koja opstoji, kako smo vidjeli, i kao etnička, to jest *nacionalna*. To samo kazuje da se noseći liberalni principi kao *univerzalni* uvijek u *nečemu* uposebljuju, institucionaliziraju se i manifestiraju kao *partikularni*.

U tom smislu onda biva razumljivo zašto »grupno-specifična« prava odlučujuće pridonose ostvarenju liberalnog ideala *pravednosti* u njegovu etnokulturalnom aspektu, a u odnosu između manjine i većine. Na taj način, čini se, biva razumljivo i zašto je noseći »izazov multikulturalizma« sadržan u odgovoru na izazov takvog *priznavanja* identiteta manjinskim grupama, te *prilagođavanja* postojećih kulturnih razlika u danome društvu na jedan *moralno održiv* način. Jer, pritom – tako barem povijest kazuje – to priznavanje i složeno prilagođavanje, kao društveni procesi mogu biti posve različiti: od moralno neodrživih, kolonijalnog osvajanja i politike istrebljenja, preko moralno sumnjivih, asimilacije i dobrovoljne integracije manjina, do nekih oblika manjinske samouprave, za što se kao moralno održivo rješenje otvoreno zalaže i Kymlicka.

Promatrano, dakle, etnokulturalno, pravedno prilagođavanje razlika ostvaruje se tek ukoliko pripadnici grupe imaju i ostvaruju određena »grupno-

3

Naravno, ovih devet kriterija za »mjerenje« ostvarenosti liberalnog u izgrađenju, to jest postojećoj naciji, međusobno su povezani, tako da često mogu jedni druge nadopunjavati, osnaživati, ali i isključivati. U tome smislu, kaže Kymlicka »moguće je i da nacionalistički pokreti budu u jednom pogledu liberalniji, a u drugim manje liberalni, te tih nijansi treba biti svjestan«, u: *Može li se izvoziti liberalni pluralizam? Zapadna politička teorija i etnički odnosi u Istočnoj Evropi*, str. 71.

4

Ibid., str. 63.

5

Ibid., str. 59.

6

Drugim riječima, za liberalni koncept izgradnje nacije vrijedi sljedeće: »(P)rojekt grade-
nja nacije uvjetovan je i samoograničujući. Manjine se ne smatraju 'neprirodnim' mrljama na nacionalnoj teritoriji, nego punopravnim građanima, čijim se interesima mora pokloniti dužna pozornost, te koji se ne smiju procjenjivati samo na osnovi toga koliko utječu na dominantnu nacionalnu zajednicu. To znači da svaki program građenja nacije mora uključivati i ograničenu prisilu; mora ostaviti dovoljno prostora za izražavanje razlika u sferi privatnog života; mora omogućiti onima koji ne pripadaju naciji da postanu njezini punopravni pripadnici ukoliko to žele; mora se složiti da podijeli sferu javnog života i u onim slučajevima u kojim nacionalne manjine insistiraju na očuvanju svoje različitosti. Na svaki od navedenih načina liberalne demokracije odbija se shvaćanje da država pripada isključivo dominantnoj na-

cionalnoj zajednici«, kaže u tom smislu Kymlicka, *ibid.*, str. 71.

7

Ibid., str. 73.

8

Kymlicka, inače, oštro razlikuje dva tipa kulturne raznolikosti manjinskih zajednica u danome društvu: to su, s jedne strane, »nacionalne manjine«, a s druge »etničke grupe«. I dok su prve proizvod inkorporiranja već postojećih, samoupravnih i teritorijalno koncentriranih kultura u neku drugu državu, dotle je u drugome slučaju, naime kod etničkih grupa, kulturna raznolikost plod imigracije pojedinaca i obitelji u njima dobrovoljno izabrane države, uz želju da postanu njihovi punopravni članovi, te im nedostaje, to jest manjka, zalaganja za samopravna prava. Ova razlika omogućuje onda Kymlicki definirati i dva glavna oblika kulturnog pluralizma: *multinacionalizam* i *polietnicizam*. Kasnije će on proširiti ovo razlikovanje, te će prihvatiti postojanje 6 tipova različitih etnomanjinskih grupa. Riječ je sljedećim grupama: 1) nacionalne manjine; 2) starosjedički narodi; 3) legalni useljenici s pravom da postanu državljani; 4) ilegalni useljenici i »gastarbajteri« bez prava da postanu državljani; 5) rasne kaste; 6) izolacionističke etnoreligiozne sljedbe. Dakako, ovo razlikovanje nema samo metodološku već i daleko veću vrijednost. Svaka od ovih grupa, naime, ima vlastite specifične potrebe, koje onda zahtijevaju i zasebna pravna rješenja i različite politike multikulturalizma.

9

Ibid., str. 73–74.

specifična« prava, koja se onda najčešće nazivaju *manjinskim*. Ona mogu biti trojaka: a) *samoupravna* – najprikladnije rješenje za to Kymlicka vidi u *federalizmu*, koji ne samo da je najbolji oblik decentralizirane vlasti, što po sebi odgovara pravednom rješavanju manjinskog pitanja, već on daje i mogućnost *priznavanja* nacionalnih grupa¹⁰; b) *polietnička* – ovdje nije cilj samouprava već integracija u društvo uz, dakako, očuvanje kulturne osobnosti; te c) specijalna *predstavnička* – kao oblik pravedne nadoknade za ugnjetavanje ili ometanje i kao garancija izbjegavanja istog.¹¹

3. Pravda zahtijeva liberalni pluralizam

Ukoliko se, dakle, hoće iz jedne liberalne vizure, a moralno neupitno, graditi pristup u rješavanju problema etnokulturalne pravde, utoliko je potrebno osvijetliti

»... način na koji manjinska prava koegzistiraju s ljudskim pravima, te način na koji manjinska prava bivaju ograničena principima individualne slobode, demokracije i socijalne pravde«. ¹²

Jer, »manjinska prava« imaju za cilj, već je nagoviješteno, upravo spriječiti ili ublažiti nepravedne utjecaje ekonomskih pritisaka i političkih odluka društva u cjelini na manjinske zajednice. Kao takva, ova prava imaju kolektivna obilježja, jer su nositelji tih prava grupe.

Stoga je jasno ne samo to da je ovdje odnos između onoga kolektivnog i individualnog izuzetno složen, te da valja računati na mnoge nijanse, već na to da se mora dati odgovor koji će biti isključivo utemeljen u liberalnom učenju. U tom smislu, Kymlicka pravi razliku između dva značenja »kolektivnog« prava. U jednom, ne-liberalnom slučaju misli se na pravo grupe da ograniči slobodu svojih članova, što se onda naziva »unutarnje ograničenje«, i to je suprotno liberalnim postavkama slobode i autonomije pojedinca. U drugom se slučaju misli na ograničenje ekonomske i političke vlasti što ih društvo i država primjenjuje na određenu grupu, što onda Kymlicka naziva »vanjska zaštita« od takva utjecaja i što nije u sukobu sa slobodom pojedinaca, to jest u cjelini s liberalnim učenjem. Ovo posljednje jednostavno pridonosi *unapređenju* pravednih odnosa između grupa u danome društvu. Stoga je i razumljivo zašto je jedino prihvaćena i moralno održiva liberalna koncepcija multikulturalizma pronađena u takvoj politici gdje je na djelu upravo to: prihvaćanje određenih vanjskih zaštita manjinskih grupa putem davanja ljudskih prava s kolektivnim obilježjima.

Ovo i ovakvo stajalište Kymlicka naziva *liberalni pluralizam*. Prema ovome teorijskome konceptu, naime, manjinska su prava ne samo u funkciji unapređenja pravde u društvu već i individualne slobode, do čega je i inače liberalima primarno stalo. U tom kontekstu, on ponovno osvještava čuvenu Barkerovu tvrdnju da je razlog individualne slobode često situiran u autonomiji nacionalne grupe. Naime, individualna se sloboda ostvaruje uvijek u danoj »socijalnoj kulturi, čije prakse i institucije obuhvaćaju puni opseg ljudskih aktivnosti, uključujući privatni i javni život«, ¹³ a što se pak najčešće vezuje uz određene nacionalne grupe u državi, te zajednički jezik. Budući da je, pak, proizvod procesa modernizacije, svaka nacija danas opstoji i kao socijalna kultura. Ona svojim članovima pruža, osim mogućnosti izbora, i »smislene oblike života« kroz ne samo zajedničko pamćenje i vrijednosti, nego i – što je još važnije! – putem zajedničkih institucija i praksi (kroz škole, medije, ekonomiju...), a sve to ima i dimenziju ne-etnokulturalno neutralnog već nacionalno jednostranog – moderna društva funkcioniraju i

kao nacionalna društva, te su kao takva prostor ostvarenja slobode i jednakosti, koji imaju nacionalna obilježja.

Na taj način oni preferiraju i favoriziraju članove jedne grupe nauštrb članova druge grupe, čime se produciraju nejednakosti i drugovrsne nepravde. U suvremenim društvima, drugim riječima, imamo situaciju da izbor, to jest konkretno ostvarenje slobode, može uvelike ovisiti o postojećim društvenim praksama, koje su takve da ne pružaju i garantiraju svima jednake mogućnosti. Stoga, kaže Kymlicka,

»... za smislen individualni izbor, pojedincima nije potreban samo pristup informacijama, sposobnost da ih reflektivno procijene, sloboda izražavanja i udruživanja. Njima je također potreban pristup socijalnoj kulturi.«¹⁴

Ukoliko je sve tako – a vidjeli smo da jest! – onda se tim prije kao značajna javljaju i pitanja o važnosti pripadanja nekoj konkretnoj socijalnoj kulturi. I upravo ovo liberalni mislitelji moraju imati u vidu kada razmatraju koncept pravde: zbog činjenice da je u socijalnoj kulturi situiran izvor nepravdi. Njoj, naime, pripada ključna uloga u procesu »omogućavanja smislenih individualnih izbora i podupiranja osobog identiteta«.¹⁵ Na taj su način onda i »grupno diferencirana prava« itekako suglasna s liberalnim vrijednostima, u smislu da pridonose ostvarivanju slobode, a ujedno će stvarati i pretpostavke da socijalna kultura postane pravedna i kao takva inkluzivna spram svih. Ostvarenost manjinskih prava i etnokulturalno pluralna socijalna kultura, u multietničkom su društvu najbolji načini eliminacije nepravednosti. To osobito vrijedi u slučaju kada su određene grupe dugotrajno nepravedno ometane na tržištu socijalne kulture: njihovo je, naime, političko priznanje putem ostvarivanja manjinskih prava u izravnoj funkciji ispravljanja te ometenosti. Gore navedeno, za posljedicu ima sljedeće: stvaraju se pretpostavke ne samo za ostvarenje liberalnog ideala slobode pojedinca već i za društvo – pravda.

10

U tom smislu, Kymlicka je izričit: »(F)ederalizam je uobičajena strategija prilagođavanja nacionalnih manjina« (*Multikulturalno građanstvo – Liberalna teorija manjinskih prava*, str. 49). Drugim riječima, federalizam omogućuje »široku samoupravu« nacionalnim manjinama, i to na takav način što jamči mogućnost donošenja odluke u određenim za njih vitalnim oblastima, to jest omogućuje im da ni na kakav način ne budu nadglasane o tim pitanjima. Zanimljivo je, čini se iz našeg skorašnjeg i aktualnog iskustva, da Kymlicka federalizam vidi kao najbolju *branu* za razvoj nacionalističkih i autoritarnih poredaka, koji isključivo opstojе na centraliziranoj distribuciji moći. Što se, pak, tiče čestog prigovora o mogućem izolacionizmu ovakvih projekata, Kymlickin je odgovor da je »cilj samouprave omogućiti manjim nacijama interakciju s većim na ravnopravnoj osnovi« (ibid., str. 129).

11

Nepriistranost i pravednost procedure odlučivanja podrazumijeva, među ostalim, i to da se interesi i perspektive manjine moraju saslušati i uzeti u obzir, kaže ovo načelo. To se ponajbolje osigurava grupnim predstavlja-

njem, što nije po sebi ni ne-liberalno niti pak, pokazuje Kymlicka, ne-demokratsko. Jer, individualna su građanska prava često nedovoljna za pravedno prilagođavanje grupnih razlika. No, pitanje je koju ulogu grupno predstavljanje može imati u okvirima liberalne demokratske teorije: »(R)ješenje barem djelimično leži u pružanju institucionaliziranih sredstava za otvoreno priznavanje i predstavljanje ugnjetavanih grupa« (ibid., str. 169), budući da je čest slučaj da nepravde nanijete u povijesti otežavaju uspješno sudjelovanje u političkim procesima. Oblici, pak, ugnjetavanja grupâ mogu biti sljedeći: eksploatacija, marginalizacija, nemoć, kulturni imperijalizam i nasumično nasilje.

12

Ibid., str. 24.

13

Ibid., str. 99.

14

Ibid., str. 108.

15

Ibid., str. 130.

Kymlicka stalno osvještuje da ovakva liberalna koncepcija manjinskih prava ima tek dva ograničenja: jedan su tzv. unutrašnja ograničenja – liberalni pristup neće opravdati zahtjeve manjina da svojim članovima ograniče osnovne građanske ili političke slobode – a druga se tiče, već je rečeno, izvanjske zaštite, u smislu da su one legitimne samo ukoliko promoviraju jednakost među grupama nejednake veličine i moći, »tako što ispravljaju uskraćenost ili osjetljivosti što ih podnose pripadnici pojedine grupe«. ¹⁶ Politički sistem koji uvažava ova dva ograničenja, besprijeckorno je etnokulturalno pravedan i liberalan, tvrdi Kymlicka.

No, to je samo jedan dio problema. Prisutna je, naime, ujedno još i bojazan da će grupno diferencirana prava narušiti osjećaj zajedničkog građanskog identiteta, koji zapravo drži na okupu liberalno društvo. Podsjetit ćemo ovdje na spremnost za uzajamnu brigu, zatim na pomoć pa čak i žrtvu, što ih nužno podrazumijeva liberalno-demokratski ustroj države, a što kao nastojanja izvire iz tog identiteta. ¹⁷ Drugim riječima, postoji rašireno uvjerenje da je jedini način da se razvije zajednički građanski identitet postojanje zajedničkog građanskog statusa. No, građanstvo, upozorava Kymlicka, nije samo zakonski status, definiran kao skup prava i odgovornosti, već isto tako podrazumijeva i identitet – izraz nečije pripadnosti političkoj zajednici. Međutim, ono što se naziva opće građanstvo u nekoj multinacionalnoj državi zapravo, kaže Kymlicka, uključuje podržavanje kulture većinske nacije (npr. jezik, praznici, ali i nemogućnost utjecaja na političke odluke većine).

I upravo zbog toga, tvrdi Kymlicka, koncept građanskog nacionalizma i etnokulturalne neutralnosti često ne mogu biti od koristi za rješavanje ovih problema. To je stoga što zapadne »građanske« nacije nisu ukinule ili transcendirale sve oblike etnokulturalnog partikularizma. ¹⁸ No, da bi se to izbjeglo, rješenje što ga Kymlicka nudi, jest sljedeće: mora se raditi na

»... prilagođavanju, a ne podrivanju nacionalnih identiteta. Ljudi iz različitih nacionalnih grupa dijeliti će privrženost prema širem uređenju ako ga shvaćaju kao kontekst unutar kojeg se hrani njihov nacionalni identitet, a ne podređenost.« ¹⁹

Stoga njegov zaključni stav glasi: glavni preduvjet za *stabilnu, pravednu i moralno održivu* liberalno-demokratsku državu jest da građani nauče živjeti s javnim iskazivanjima i institucionalizacijom etnokulturalne različitosti, a što se najbolje može ostvariti u multinacionalnom federalizmu.

Tomislav Žigmanov

The Moral-Ethical Aspects of Multiculturalism's
Foundations by Will Kymlicka

The liberal thinker Will Kymlicka was, most probably, amongst the first in the world to have attempted to reflect upon the question of the possibility and justifiability, as well as the possible validity, of the theoretical foundation of the rights of minorities within the framework of the liberal political-philosophical paradigm, in a comprehensive and theoretically consistent way, and from the perspective of the supporting ideological starting points of the political doctrine mentioned above. The concrete articulation and efforts regarding the realisation of these rights are most often labelled as *the politics of multiculturalism*. In other words, Kymlicka is interested in theoretically coherent and morally justified answers to the complex questions introduced by the contextualisation of ethno-cultural diversity in, first and foremost, modern societies, and that from a perspective primarily defined by liberal political teachings. This paper attempts to examine whether or not, and in what way, any of this has been successful.

16

Ibid., str. 182. Upravo se zbog tih ograničenja liberalna država ne može prilagoditi svim zahtjevima svih manjinskih grupa, već Kymlicka dopušta i staje na stranu obrane manjinskih prava samo u slučaju ukoliko se ona sama rukovode liberalnim načelima.

17

U tom smislu Kymlicka je odlučan: »(Z)dravlje i stabilnost moderne demokracije ne ovisi samo o pravičnosti njezinih glavnih institucija već i o osobinama i stavovima njezinih građana: npr. njihova osjećaja identiteta i njihovih stavova prema potencijalno suparničkim oblicima nacionalnog, regionalnog ili vjerskog identiteta; njihove spremnosti da budu tolerantni i surađuju s drugima koji se od njih razlikuju; njihove želje da sudjeluju u političkom procesu da bi promovirali javno dobro i političke vlasti učinili odgovornim; njihove spremnosti da pokažu uzdržanost i ispolje osobnu odgovornost u ekonomskim zahtjevima i ličnim izborima koji utječu na zdravlje i okolinu; njihova osjećaja pravde i opredjeljenja za pravednu raspodjelu resursa. Bez građana koji posjeduju ove osobine 'sposobnost liberalnih društava da uspješno

funkcioniraju progresivno se smanjuje' (Galston)« (ibid., str. 205).

18

Na koncu, ovaj prigovor dolazi iz argumenta o značaju »stabilnosti« društvenog poretka, a ne iz argumenata, kaže Kymlicka, što ih nalažu sloboda ili pravda. Ova je ideja, podsjetit ćemo, odraz Millova uvjerenja prema kojemu stabilna liberalna demokracija podrazumijeva nacionalnu državu s jednom nacionalnom kulturom, a da je prisustvo drugih nekakav remetilački faktor. Stoga je pitanje o tomu koji su izvori jedinstva u multinacionalnoj državi vrlo složeno, a Kymlicka na njega odgovara na sljedeći način: osim zajedničke koncepcije pravde (rješenje što ga nudi Rawls), potrebno je još nešto, budući da zajedničke vrijednosti nisu dovoljne za društveno jedinstvo. Za to je potreban i *zajednički identitet*, koji se u jednonacionalnim državama izvodi iz zajedničke povijesti, jezika i, možda, religije, a što je često u multinacionalnim državama izvor podjelâ.

19

Ibid., str. 221.